

IMPORTÁLT FÖLDRAJZI NEVEK

MOLLAY KÁROLY

1. 1195 táján az alsó-ausztriai Heiligenkreuz ciszterci apátsága Domonkos bántól, kereszteshadjárati fogadalma alóli feloldásáért (felesége és fia, Bors comes beleegyezésével) nyolc birtokot kap adományul, köztük Répcekehelyt (ma: Mannersdorf Burgenlandban), ennek határában a *Babaduri* hegyet, "in quo construi cenobium decrevi et in eo sepeliri". A monostor (*cenobium*) "in honore gloriose semper virginis Marie" fel is épül, körülötte a falu, *Borsmonostora* (utóbb Borsmonostor, ma Klostermarienberg). Heiligenkreuz *falu* neve — az ott folyó patakról — eredetileg *Sattelbach* volt; az 1135-ben a franciaországi Morimond ciszterci apátságából idetelepített ciszterciek tiszteletére III. Lipót osztrák örgróf, Ottó morimondi (utóbb freisingi) apát atyja, 1136-ban változtatta meg: "in loco, qui actenus *Sattelbach* dicebatur, nunc vero ob victoriosissimum nostre salutationis signum *ad Sanctam Crucem* uocatur". Ez elég korai példa a hivatalos névváltoztatásra.

Az eset más szempontból is tanulságos. 1207. febr. 26-án III. Ince pápa a monostornak ("abbati et monachis de Alto Monte sancte Marie Cisterciensis") és felsorolt birtokainak a közelmúltban elszenvedett sérelmek miatt védelmet biztosít: a ciszterciek kérésére kiadott pápai oklevél ("Cum a nobis petitur...") Borsmonostort *Sattelbach*-nak nevezi. A ciszterciek tehát az anyakolostor helyének eredetileg nevet adó patak nevét átvitték a borsmonostori patakra, amelyet a fentemlített Répcekehely 1410. évi határjárása szerint magyarul *Sárospatak*-nak neveztek (mindezekre vö. Mollay: *ALingu.* I,74). Mind a heiligenkreuzi, mind a borsmonostori *Sattelbach* a mai napig megvan (Gerabek, Karl: *Die Gewässer des Burgenlandes.* Eisenstadt, 1952, 39; Kronsteiner, Otto: *Wörterbuch der Gewässernamen von Österreich.* Wien, 1971, 159), a *Sárospatak* viszont feledésbe merült. Ez elég korai példa földrajzi név importjára és arra figyelmeztet, hogy még víznevek esetében is, főleg a kisebb vizek esetében, nagy körültekintéssel kell eljárni a nevek településtörténeti felhasználásában. A mi esetünkben a borsmonostori német pataknévnek Moór Elemértől származó etimológiája (< német "*Sattel* eines Berges" vagy szláv *sedlo*?) legfeljebb a heiligenkreuzi pataknévre vonatkoztatható, történettudományi szempontból a borsmonostori német pataknév — Moórral ellentétben — persze nem bizonyítja, nem bizonyíthatja, hogy akár Répcekehely, akár a Sattelbach környékének lakói ekkor „kétségtelenül” (*unzweifelhaft*) németek voltak (Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936, 167, 279). Függetlenül attól,

hogy más forrásokból tudjuk: a heiligenkreuzi ciszterciek a XIII. században valóban telepítettek birtokaikra német parasztokat.

2. A Sopronnal szomszédos, de a mai határ tulsó oldalán fekvő Kelénpatak 1276-ban feltűnő német *Klingenbach* nevét Kranzmayer-Bürger a kfn. *klunge* 'Talschlucht; szurdok' szóból magyarázza (Burgenländisches Siedlungsnamenbuch. Eisenstadt, 1957). Aki Klingenbach határát csak valamelyest is ismeri, rájöhet, hogy sem a helynév, sem az ott folyó Klingenbach patak neve ezen a helyen nem lehet autochton. Egész Ausztriában csak egyetlenegy *Klingenbach* van; Felső-Ausztriában, hegyes vidéken, a Dunának Große Rodl nevű, baloldali mellékfolyójába ömlik (Kronsteiner i.m.): "entspringt in der Ortschaft Geng, Gemeinde Eidenberg, Bezirk Ottensheim". E települések 1343, 1154, ill. 1148 óta ismertek, környékükön 926–955 m magas hegyek vannak (Schiffmann, Konrad: Historisches Ortsnamen-Lexicon des Landes Oberösterreich. München und Berlin, 1935–1940). Erről a vidékről költözhettek parasztok a XIII. század első évtizedeiben a Sopron királyi vár közelében, 231 méterre a tengerszint felett fekvő birtokra, amelyet ekkor magyarul még *Ják*-nak neveztek (első adat 1153-ból). 1276-ig — a magyarság itteni térvesztésével — ez a magyar helynév feledésbe merült, de az eredeti Szent Jakab patrocínium a mai napig megmaradt (Geosits, Stefan: 700 Jahre St. Jakobskirche und Pfarre Klingenbach, Wien, 1976). A templom monografusa a német nevet illetően ugyan ezt állítja: "Für die Überbrückung der die Namensgebung veranlassenden *Wildwasserschluft* vermachte Anna von Pottendorf, Witwe nach dem Grafen Paul von Forchtenstein, sechs Pfund Pfennig" (i.m. 12). Ez a másodkézből (Hartmuth, Adolf: Orts- und Flurnamen im Bezirk Eisenstadt. Eisenstadt, 1937, 77) származó állítás tévedésen alapul. A hivatkozott 1452. évi végrendeletben ugyanis nincsen szó 'vadvíz-szurdok'-ról: Item zu ainer prukgen bey Chlingenpach zu machen schaf ich sechs phund phenig" (SoprOkl. I/3: 395). Kelénpatak német neve tehát a felső-ausztriai *Klingenbach* pataknevből ered, ez viszont — Kranzmayer-Bürger helyes etimológiájának megfelelően — valóban 'szurdokpatak'-ot jelent.

3. A nyugat-magyarországi (burgenlandi) német földrajzi nevekkal foglalkozó kutatók minden német földrajzi nevet autochton névként kezelnek, településtörténeti értékét is így értelmezik. Persze vannak autochton, ott, helyi névadás útján keletkezett német nevek is: ezek is, meg az importált német nevek is német népiséget igazolnak: településtörténeti értékelésük azonban különbözik egymástól. Kétségtelenül autochton pl. Kismarton német *Eisenstadt* neve: független Kismarton minden magyar nevétől és Ausztriában máshol nem fordul elő (csak Felső-Ausztriában ismert 1451-től egy *Eisendorf*). A német név nem véletlenül fordul elő először 1373-ban. I. Lajos

magyar király ugyanis 1371. jún. 10-én engedélyezi a Kanizsaiaknak, hogy Kismarton mezővárost fallal vehessék körül: “decrevimus, ut *villa seu oppidum Zabamortun* vocatum in comitatu Supruniensi existens... *murorum* debeat *ambitu* communiri” (SoprVmOkl. I, 394). “Wir haben es also vermutlich mit einem sogenannten Wunschnamen zu tun” (Kranzmayer–Bürger i.m. 55). Mennyire friss volt ez az „óhajnév”, mutatja a városjog 1388. évi megerősítése: “Statt zu *den wenigen Mertesdorff*, anders genannt zu der *Eysenstatt*” (Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. Eisenstadt, 1954-től, II/1: 312). Az itt említett *Wenig Mertesdorff* a magyar *Kismarton* fordítása. Nem véletlen, hogy a várossáemeléssel a falunév ment feledésbe, a városi „óhajnév” pedig megmaradt. (Kismarton tehát a várossáemelés előtt mezőváros, ill. falu volt: ennek ellenére az imént idézett topográfia 1963-ban még mindig állítja, hogy Ottó freisingi apát 1143–1146 között írt krónikájában az 1118. évi harcokkal kapcsolatban említett “castrum, quod ferreum vocatur” nem Vasvár, hanem *Eisenstadt*-ra vonatkozik, holott ezt a kérdést a szakirodalom már régen eldöntötte; utoljára Érszegi Géza: Die Wart zwischen 1116 und 1172. In: Triber, Ladislaus red.: Die Obere Wart. Oberwart, 1977, 122–125).

A német nyelvtudományban elfogadott az a nézet, hogy személynévből *-ing* képzővel a X. század után már nem alakultak helynevek. Felső-Ausztriában pl. öt *Ritzing* nevű település van. Ezek legrégibb adatai 1025: *Rizingun*; 1218–1221: *Rizing* (Schiffmann i.m.). Az első adat is igazolja, hogy a helynév többes dativusi topográfiai elnevezéséből keletkezett (‘Rizo embereinél’), ebből alakult minden esetben az *-ing* képző (erre vö. Kluge–Seebold: EtWb.). Eltekintve attól, hogy a birtok tulajdonosának ófelnémet nevéből nem feltétlenül következik: alattvalói is németek; sőt, ebből még a tulajdonos népiségére is csak fenntartással lehet következtetni: mégis ezeknek az ún. elsődleges (primér) *-ing*-neveknek kétségtelen településtörténeti jelentőséget tulajdonítanak. A Sopron vármegyei *Ritzing* (1349: *Ryczyng*) helynevet Moór is, Kranzmayer–Bürger is, Kiss Lajos (FNESz.⁴ *Récény* alatt) is az ófn. *Rizo* ~ *Ritzo* személynév származékának tartja: keletkezését az első kettő a XI. századra (első felére!) teszi, sőt Moór szerint ezen a helyen még ófn. kori németiség bizonyítéka (i.m. 253). “*Ritzing* ist wegen seiner Lage in einem verhältnismäßig spät eingedeutschen Bezirk bestimmt kein echter deutscher Name auf *-ing* — hangzott a figyelmeztetés osztrák részről (Steinhauser, Walter: Die Bedeutung der Ortsnamen in Niederdonau II. Teil: Nordburgenland. St. Pölten, 1941, 28). Steinhauser etimonként egy kitalált, ószláv *Ričinje* ‘Entendorf’ helynévre gondolt, de egyikük sem gondolt arra, hogy a betelepült németiség Felső-Ausztriából magával hozhatta a *Ritzing* nevet. Mikor hozhatta magával, erre nézve a helynév nem szolgál felvilágosítással.

4. A nyelvtudomány szavahihetőségével való visszaélés példája az 1225-től kezdve adatolható Sopron vármegyei Zsira német *Tening* nevének a magyarázata. Moór Korabinszky János ismert lexikonából (1786), Lipszky János helységnévtárából (1808) és az Osztrák–Magyar Monarchia 1880. évi katonai felmérése (Spezialkarte) alapján 1883-ban megjelent térképéről idézi. Ezt is elsődleges német *ing*-helynévnek tarja, mivel Felső-Ausztriában van egy *Tening* helynév, amelyet 800-tól (!) kezdve adatolhatunk (*Teningon*): ez valóban elsődleges *-ing*-helynév, valóban egy ófn. *Teno* személynévből magyarázható. Moór szerint: „Aber auch der deutsche Name *Tening*, wie im Deutschen das östlich von Lutzmannsburg gelegene *Zsira* heißt, hat eine so altertümliche Form, dass auch dieses Dorf in der ersten Hälfte des 11. Jh.-s schon existiert haben muss” (i.m. 246). Moór annyira hisz ebben a közel 750 évvel ezelőtt visszakeltezett (!) helynévben, hogy két hely (Peresznye, Doborján) német, ún. „másodlagos” *-ing*-névének XIII. századi keletkezését is e *Tening* név hatásának tulajdonítja: „Der Ausgangspunkt der Namensumformungen mag hier die Umgebung von Lutzmannsburg gewesen sein, wo die Namensform *Pressing*, nach dem Muster des benachbarten *Tening* gebildet, schon in die erste Hälfte des 13. Jh.-s zurückgeht und auch die Namensform *Reiding* hier nicht jünger sein wird” (i.m. 225.). Nem tudjuk, hogy Korabinszky honnan vette ezt a csak három térképésznél „élő” *Tening* nevet: Nyugat-Magyarországon mindenesetre egyetlen „elsődleges” német *-ing*-helynév nincsen.

4. Vegyes népiségű terület földrajzi neveinek vizsgálatánál és településtörténeti értékelésénél autochton és importált neveknek itt előadott megkülönböztetése nem új dolog. Alsó-Ausztria „elsődleges” *-ing*-helyneveivel kapcsolatban a Niederösterreichisches Institut für Landeskunde 1984. júl. 2–4-i szimpozionján Peter Ernst előadásában többek között elhangzott: „Da das heutige Niederösterreich nach den Awarenkriegen von Kolonisatoren aus dem Altsiedelland Bayern und aus Oberösterreich besiedelt wurde, muß mit dem Vorhandensein von Namenübertragungen gerechnet werden” (vö. Feigl, Helmuth red.: Siedlungsnamen und Siedlungsformen als Quelle zur Besiedlungsgeschichte Niederösterreichs. Wien, 1986). Ehhez csak annyit teszünk hozzá, hogy pl. az Észak-Amerikai Egyesült Államokba bevándorolt európaiak, köztük a magyarok is, földrajzi neveket is vittek új hazájukba.